

Unitárius nézetek fölújulása a közép-korban.

Burckhardt Jakab „A renaissance-kori műveltség Olaszországban“ cz. jeles művében arra is rámutat, hogy a renaissance-kor olasz tudósai az első kezdők a történeti kritika terén, sőt helylyelközzel közöttük még a bibliai történetek bátortalan és kezdetleges kritikája is föltűnedezik. Hivatkozik többek közt II. Pius pápa szabadelvű nyilatkozatára, ki a kereszténységet állítólag megerősítő csodákról azt állította, hogy nem volna ezekre a kereszténység igazságainak szüksége. *Valla Lőrincz* híres humanista tudósról is Burckhardt kimutatja, hogy Mózesst s az evangelium íróit pusztán csak historikusoknak vélte, sőt nyíltan is vallotta ezt. Ezzel méltóságukat s elfogadott tekintélyüket nem akarta ugyan kisebbíteni, de világos tudatával birt annak is, hogy merész nyilatkozata ellentétbe jut az egyházi fölfogással. Ugyancsak *Valla Lőrincz* azt merészelte állítani, hogy az apostoli hitvallást nem az összes apostolok szerzették s hogy a Krisztushoz írt levelek közül az Abgarus levele szembetűnően hamis koholmány. (II. kt. 304., 305. l.)

Valla és tudós társai a bibliai csodákat békén hagyták, de a későbbi korú barát-legendákkal annál többet gunyolódtak.

Krisztus istenségét ekkor már nem egy pap vetette el. Zsidóknak hívták az ilyent valló eretneket. Közéjük tartozott a szerencsétlen *Giorgio da Novara*, kit 1500 körül Bolognában elégettek — Isten dicsőségére.

Ugyanez időtájt, 1497-ben Bolognában a dominikánus inquisitor kegyetlen volt a nagy pártfogásnak örvendő híres *Gabrielle da Salo* orvost egyszerűen csak pusztá megbánó nyilatkozattal szabadon engedni; noha a tudós orvos ilyeneket szokott nyilvánosságra bocsátani:

Krisztus nem Isten volt, hanem József és Mária fia — közönséges fogantatásból. Meglehet a keresztén szenvedett halált, alkalmasint „gonosz tettei“ miatt. A rólla hirdetett katolikus vallás nem-sokára meg fog szünni. A szent ostyában sincs meg igazi teste

Krisztusnak. Csodáit sem isteni erőből mívelte, hanem csak az égi testek befolyása következtében. Tehát Salo orvos elvetette a pápás egyház babonáit, de hitt a csodákban s az astrologiában korának humanus tudósai szerint.

Egy bergamói kanonok, *Zanino da Solcia* is 1459-ben ugyanazt vallotta, hogy Jézus nem emberszeretetből, hanem egyszerűen a csillagok behatása alatt szenvedett. E pogányszerű fölfogásért örökös fogsággal büntették.

Salo orvos 1500. évi bolognai eretnekségével egy időben *Petro*, az arandai püspök is nyíltan vallotta embervoltát Jézusnak, krisztusi istenségét ellenben kétségbevonta, a bünbocsánatot semmiségnek és a pápáktól saját hasznukra kieszelt emberi találmánynak minősítette. A kaczagni való s legnevettségesebb purgatoriumot is, a szent egyház szemycséinek e lelki mosóházát, szintén hasonló czélú és hasznú pápai találmánynak nevezte. Sőt végre még magát a hatalmas poklot is, e szent czélből föllállított ó-kori javító intézetet, merőben megtagadta s létezését a pápák hamis ráfogásai közé sorolta. (A renaissance-kori műveltség. II. kt. 306. l.)

Mi lett ily szabad fölfogású nézetek után az andorai püspök sorsa, arról hallgat a történelem. Valószínűleg a bölcs és óvatos egyházi hatóság elhallgattatta a szókimondó, legszájasabb papi fejedelmet s ők maguk is bölcsen elhallgattak vele, mint hites társukkal: nehogy a kitörő szent láрма felköltse a világiak figyelmét s a többi hamis pápai találmányokra is rávonják az addig hiszékeny világ káros érdeklődését.

Látnivaló mindezekből, hogy még a pápai hatalom fénykorában is akadtak fölvilágosultabb elméjűek, kik a hivekre ráerőszakolt szent babonákat a józan ész segélyével próbálták megvizsgálni. Ezek közül egy sem fogadta el a tudatlanság sötétébe sülyesztett pápás kornak legmélyebb butaságba mindent elmerítő kegyes jelszavát: Credo, quia absurdum!

DERSI K. FERENC.

Böhm axiológiája.

Az ember és világa. Philosophiai kutatások. III. rész: Axiologia vagy értéktan. Irta Böhm Károly egyetemi tanár. Kolozsvár, 1906. Ára 6 kor.

Philosophiai irodalmunkban az utóbbi tíz évben nem jelent meg oly könyv, a mely ehhez tartalmasságával, tárgyának új felfogásával, fejtegetéseinek és elmélkedéseinek mélységével és értékességével összehasonlítható volna. Ez a könyv bármely gazdag irodalomnak becsületére válna. Annál nagyobb örömmel kell köszöntenünk nekünk, a magyar irodalomnak. Csak éppen a napokban került kezünkbe, mikor már e füzet szedése nagyon előre haladt s azért az érdemleges foglalkozást fenn kell tartanunk egy következő számunkra. De most mintegy bevezetőül álljon itt egy néhány sor ugyancsak Böhmnek egy értekezéséről, melylyel az akadémiában 1900-ban széket foglalt. Címe: *Az értékelmélet feladata s alapproblémája*. Értékét már magában az a körülmény is mutatja, hogy az akadémia az 1898—1904. években megjelent összes philosophiai munkák közül ezt tartotta méltónak a Marczibányi-mellékjuttalommal való kitüntetésre. Ilyen kitüntetés székfoglaló értekezéseknek nem igen szokott osztályrészül jutni. A hivatalos bíráló szerint „tartalmas és értékes mű“, mely felhasználja az egész újabb irodalmat a nélkül, hogy „ezzel kutatásainak önállóságán csorba esnék“. Ez a legnagyobb elismerés, a mit nálunk philosophiai munkáról el lehet mondani.

Ez az értekezés tulajdonképen dióhéjba szorított alapvetése a terjedelmes axiológiának. Ez az oka, hogy most ennek vezető gondolataival foglalkozunk.

Böhm metaphysikája szerint, a mely eredetét Kant és Fichte rendszereiből vezeti le, gondolkodásunknak két sarka van: a lényeg és az érték oszméje. Kerek és egységes világgépet e kettő nélkül nem szerkeszthetni. A kettő összcseik az *axiológiában*, mert a mi a valóságban a lényeg, az az alkotásban a megvalósítandó érték. Az értékelés eredménye a becselő ítélet. Területe az erkölcsan,